

Є. Ю. Пеленський.

Християнські елементи в повоєнній наддніпрянській поезії.

Возрадуйся Маріє :
Шукаємо Ісуса.
Скажи, як нам простіше
Пройти до Емауса ?

Звела Марія руки,
Безкровні, як лілеї :
Не до Юдеї шлях вам,
Вертайте й з Галілеї.

Ідіте на Україну,
Заходьте в кожну хату —
Ачей вам там покажуть
Хоч тіль Його розп'яту.

Павло Тичина : „Скорбна Мати“.

В нинішні часи магія гасел і кличів буває непереможна: ніхто їх не провірює, віриться їм „на слово“. Найліпшим, але і найгіршим.

Таким робом завдяки кільком жидівським і пролетарським поетам, що пишуть так, як велить Москва, ціла повоєнна наддніпрянська поезія названа комуністичною, антинаціональною, антирелігійною і т. д. і т. д. Є це одне з характеристичних для нашої доби упрощень світосприймання та процесу думання.

До вироблення такого згенералізованого поняття про наддніпрянську поезію причинився безперечно той факт, що вся наддніпрянська поезія приходила тут через конзульство ССРСР, „Нові Шляхи“, „Вікна“ та через руки осіб з ними звязаних. Від них залежав відповідний „підбір“ поезії.

В цілій низці статей про наддніпрянську поезію я старався виказати, що поруч комуністичних поетів був до недавна — великий гурт поетів-націоналістів. Тепер хочу звернути увагу на деякі сліди релігійності в наддніпрянській поезії по світовій війні.

Лише: „сліди“, бо кожне друковане слово мусить там перейти важку цензуру. Але зі слідів, з дрібних позначок, хто хоче й хто вміє, зможе відтворити цілий багатий і многогранний образ.

Нарочно обмежуюся до трьох лише нарисів, чи то пак моментів. — Нарочно теж подаю більше цитатів з уваги на те, що наддніпрянська поезія мало відома й мало доступна.

Символізм.

В вогні громадянської війни вицвів новий поетичний напрям, що в основу свою поклав релігію й релігійні образи: символізм. Хоч повстав він ще за років української влади, все ж і в перших роках більшовицького режиму в нічому не змінився.

Символістична філософія шукання чогось надреального („de realibus ad realiora“) не могла не спинитися на релігії.

Спроба ідеалістично розв'язати деякі питання в символістичному дусі через зустріч з суворим часом війни вела навіть іноді ще далі: до містицизму, як у Тичини чи Загула. Правда, в Тичини доходить вона теж до пантеїзму. На всякий раз, найбільш характеристичні, найбільш питомі символи в поезії цього літературного напрямку це символи релігійні. Християнські елементи виступають теж у способі трактування теми.

Релігійні поезії Тичини: „Скорбна Мати“, „Месія“, „Мадоно Моя“ й ін. відомі. Вже в них зрослося в одне: релігійний образ і патріотичне почування:

„Проходила по полю...
— І цій країні вмерти? —
Де Він родився вдруге, —
Яку любив до смерти?“

(П. Тичина)

До найповнішого виразу доходить оця спільнота релігійних і патріотичних образів та почувань у „Золотому Гомоні“ Тичини:

„... З хрестом,
Опроміненій,
Ласкою Божою в серце зраниений
Виходить Андрій Первозванний,
Ступає на гори
:Благословенні будьте, гори, і ти, ріко мутна́я!

І засміялись гори,
Зазеленіли..
І ріка мутна́я сповнилася сонця і блакиті —
Торкнула струни..
Уночі,
Як Чумацький Шлях срібليсту куряву простеле,
Вийди на Дніпро!
...Над Сивоусим небесними ланами Бог проходить,
Бог засіває.
Падають
Зерна
Кришталевої музики.
З глибин Вічності падають зерна
В душу.
І там, у храмі душі,
Над яким у недосяжній високості вються голуби — молитви,
Там,
У повнозгучнім храмі акордами розцвітають,
Надхненними, як очі предків!
Він був мов жрець сп'янілий від молитви —
Наш Київ, —
Який моливсь за всю Україну —
Прекрасний Київ“.

Незвичайно гарні мистецькі ефекти дає народне трактування релігійної теми, таке як „Скорбна Мати“ Тичини, або Якова Савченка „Діва“ чи „Христос отаву косив“, прегарний релігійний малюнок болю-терпіння батька, що його „Згинув син у боях революцій — І ніхто і чутки не приніс“. Старенький немічний батько йде шукати сина, хоч це йому не під силу:

„Упав мужик на торішніх покосах :
Аж сто зірок цвіте!
Глянув: — Христос отаву косить
І в копиці кладе.

„Глянув прострелено: Хто се?
Чи ти мій синочку, чи Ти Христосе, —
Обірваний босий?
Хто се?

„Ой, зацвіли в степах слова зоряно,
Ой, заплакав смуток нив.
— Давно вже людське поле зорано,
А ти й отави не косив.

„Підвівся мужик. Не ніч. Журба синя,
Став тоніти в Христових очах.
— Я прийшов косить тобі за сина,
Твій син — на моїх жнивах“...

В інших символістів, де нема такого народнього, чи національного підходу до теми, релігійні мотиви переходять у містицизм (збірка „Марія й Мара“ Дмитра Загула), або в гнітучий грозою й болем трагізм :

„На горі в туманах
Хрест.
Простяг рамема
Од краю світа до краю,
Од сходу на захід.
У світ упала тїнь хреста
З півночі на південь.
На хресті людина.

На степи,
на води
звисає
слава“

Т. Осьмачка: „Хто“.

Подібно в футуриста Г. Шкурупія:

„По світу несамовито тютюкає
жах...
І навіть невїри з страху
на шию почепили хреста“

В цьому ж таки його вірші ці образи переходять, як і в деяких символістів, у пантеїзм.

„А вагони під откосами
колесали
фанатично моляться старому Богу...
І семафори руки простягнули
до неба
з одчаю...“

Гео Шкурупій: „Семафори“.

У багатьох символістів релігійні образи служать лише як мистецький засіб. Але й у них відчувається оте всеохоплююче тепло й щире відношення поета до релігійного образу як поетичного матеріалу. Як приклад можна подати вірш Олекси Слісаренка, де примінено, так сказати б, цілу систему релігійних образів — порівнянь пасіки з монастирем:

„Дадан. Дуплянка. На березі білій
Іконка праведних Зосими і Саватія.
Над вулицями-кельями день цілий
Кружляє працювата братія.
Несуть у келії ченці крилаті
Мед золотий і віск на жовті свічі..
Привіт мій вам, працювники завзяті,
Уклін мій вам, невтомні будівничі!
Невпинно цілий день працює братія,
А вечером стихають в кельях шуми руху.
Іконка праведних Зосими і Саватія
Вартує монастир від злого Духу.

О. Слісаренко: „На пасіці“.

До гурта символістів приєднуються теж деякі прозаїки своєю манєрою використовувати релігійні образи, символи й молитви, щоб назвати лише М. Івченка з його повістю „Сковорода“.

Поети — „комуністи“.

Символісти стояли ще — так сказати б — одною ногою в українській державі, отже ніби звикли до свобіднішого опрацювання релігійних мотивів, то ж міг би хтось сказати, що ледви, чи вони репрезентують сучасну наддніпрянську поезію. Та крім них є ще й гурт поетів, що були навіть у свій час комуністами, в яких можна найти деякі релігійні мотиви й ідеї.

На чолі їх стоїть Микола Хвильовий, що з легкістю Моріяка вмів переступити межу „добра й зла“, показати гріх і святість. В творах цього замітного націоналіста, що вмів цінувати традицію, передовсім Церква знайшла своє ясно окреслене місце, місце важне із найважливіших.

В автобіографічній новелі „Редактор Карк“ звязує Хвильовий Церкву з нацією так само міцно, як це робить Тичина:

„Церква завжди збирала націю — Кирило-Методіївські братчики, лаври-фортеці. Та от прийшла революція, і закуріло, і не стало церкви, і воскресла церква.

— Христос воскрес із мертвих!...¹⁾

Виступає він проти більшовизму рука в руку з Церквою, чи то тоді, коли пригадує про розстріляного більшовиками Леонтовича, що „загинув химерно однієї зеленої ночі, а це було взимку, а його композиції французькі діти співають, а в нас у церкві з ладаном“²⁾, чи то тоді, коли говорить устами бабусі

¹⁾ М. Хвильовий: Твори Том I. Харків 1927. ст. 50.

²⁾ Там же.

попросту: „Божа Мати! Та коли ж Ти одженеш цю нечисту більшовицьку силу“¹⁾.

Твори Хвильового, як і кожного великого поета — щоб пригадати лише Шевченка — кожен може читати на свій лад. Але не можна заперечити оцю велику прихильність, якою Хвильовий оточує „старий“ світ релігійних людей, чи то дедушку й бабушку, „що становиться проти ікони й молиться: — Отче наш, іже єси на небесі“...²⁾ в новелі під характеристичним заголовком „Шляхетне гніздо“, чи то побожну Горпину, що „їй снились сни золоті, як ризи Господні: Приходив Христос“³⁾, що наvertала грішників, комуністів до Христа, що скрізь говорила „Моліться Ісусу Христу, діточки“⁴⁾, чи то врешті малюючи побут, навіть „радянський“, що обертався кругом церкви, бо ж навіть робітник, син робітника брав шлюб у церкві⁵⁾. В щирість відношення Хвильового до Церкви не можна сумніватися: він нераз зв'язує її з минулим України, зокрема з символом визволення України від Москви, з Великою Шведською Могилою. Виказали це достоментно таки більшовицькі критики⁶⁾.

Оте саме тепло й щирість у малюванні давнього побуту, де християнські елементи займали важливе передове місце, видне й у деяких інших поетів. Навіть у такого наприклад Сосюри, що так мило згадує оте минуле:

„Гей, у полі шуміли жита,
і баби з золотими платками
йшли до церкви... О, дзвоне, ридай!...
дальші спомини... станція Яма“.

(„Наближається споминів повинь“).

Зокрема веселковими кольорами розмальовує В. Сосюра портрет своєї побожної „Бабусі“, що її все згадує, а вже найбільше момент прощання:

„Пам'ятаєш той вітер над нами,
коли ти,
як в повстанці я йшов,
годувала мене пиріжками, —
і христила мене,
щоб не згинув в бою...“

Правда, він зняв хреста, що його дістав од бабусі, але в той час діялося щось несамовите:

¹⁾ Там же ст. 148.

²⁾ „Твори“ ст. 143.

³⁾ „Твори“ ст. 251.

⁴⁾ „Твори“ ст. 257.

⁵⁾ „Твори“ ст. 50.

⁶⁾ Пор. напр. новелю „Шляхетне гніздо“ та статтю А. Хвилі: Куди ведуть дороги Шведських Могил „Життя й Революція“, Харків 1933 8—9 ч. ст. 67—75 або М. Лукаша: Ідеологія фашизму в художніх творах М. Хвильового. („Літературна Газета“ Харків 30. V. 1934).

„Ніч була від пожеж золота,
повна пострілів і тривоги,
коли зняв я з шиї хреста,
що дала ти мені у дорогу“

(„Бабуся“ 1931).

Інший вираз знайшли релігійні почування в Олексі Влизька. Це вже дитина революції, що не йде шляхами символістів од віри й патріотизму до комунізму, а навпаки, виходить від комунізму, щоб дійти до релігійних почувань і фашизму, що довів його до трагічного розстрілу.

У вірші „Плякат про нового героя“ є в нього такий уступ:

„Згиньте романтики
ви останні.
До скрані —
кольт!...
Благословління Ісуса
над вами“¹⁾.

Коли зважити, що Влизько типовий романтик, що для нього понад романтизм не було краси, коли пригадати, що в цьому вірші згадує про двох поетів, яких над усе любив і поважав: Тичину й Хвильового, тоді може стане ясно, скільки жару й чуття мусів він вложити в оці два рядки, які чудом перейшли цензуру в р. 1930!

Є й друга сторона медалі: безвірство. Але воно не приходить легко неодному, крім — очевидно — поетів-жидів.

„Вирвав із серця Бога...
все що з великої літери,
кинув собі під ноги.
— Руки гадливо витер.

Вирвав із серця з болем,
серце лишив порожне.
Нащо руками кволими
рану тривожити?!

Зрікся старих традицій.
В них же застрявши добре.
Потім шукаю позицій,
втративши обрії...“²⁾

Так пише Леонід Гребінка. Не важко відчуту в ньому глибину зворушливої трагедії, що її пережив поет.

Парафрази молитов.

Одним із християнських елементів у сучасній наддніпрянській поезії є досить численні парафрази молитов, уступів зі Св. Письма, користування біблійним стилем, тощо. Але це оче-

¹⁾ Ол. Влизько: „Живу, працюю“ Харків — Київ 1930. („Плякати“).

²⁾ „Літературний Ярмарок“ Харків 1929 кн. III ст. 34.

видно вже лише чисто мистецький засіб, що здебільша не йде в парі з християнською релігійністю, а навпаки, проти неї якраз звертається. Це треба сильно підкреслити.

Так в раннього Хвильового, коли він ще беззастережно визнавав комуністичну доктрину, є парафраза Отченашу, яким він молиться до „електричної системи віку“.¹⁾

Подібну парафразу дає теж Євген Плужник, що молиться до свого часу і темного та босого народу²⁾.

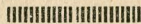
Іншим разом користується він у своїх поезіях засобами біблійного стилю:

„Убієнням синам твоїм
І всім тим,
Що будуть забиті,
Щоб повстали в безсмертнім міті,
Всім
Ім
— Осанна!³⁾

Християнський елемент у тих парафразах використаний на те, щоб виявити своє новітнє поганство, а не християнство, як це було у символістів; про ті парафрази згадую лише як про такі, що до моєї теми також належать.

Цих кілька прикладів очевидно ніяк не вичерпує теми, яка жде ще на свого дослідника. Однак може вже й ці приклади причиняться до обережніших осудів про повсюдне наддніпрянську поезію, — та вкажуть, що в ній слід переводити деякі розрізнення та сегрегацію.

Р. С. Наведені в статті приклади доказують, що більшовики не в силі убити в душах всіх поетів християнство, та що його вияви проходили, особливо в давніших літах, навіть цензуру. Подібно, як і безбожницька більшовицька акція, хоч як посилені і безоглядна, не дає великих успіхів. Як повідомляли часописи, недавно робітники в Ленінграді улаштували велику маніфестацію в обороні релігії. Природний вроджений релігійний гін людської душі годі знищити. *Ред.*

Н. Кочубей.

Дещо з минулого*).

(Зі споминів про московську окупацію Галичини).

(Зміст цієї частини: Московське поняття „визволення“ інших країв. Наслідки такого поняття для Росії і для українців. Погляди москалів на галицьких українців. Три Бобринські й архієпископ Євлогій. Непорозуміння щодо арешту Митрополита Андрея. Сам арешт. Лист Митрополита до кн. Николая Николаєвича).

Чи не дивно, що така велика держава, як Росія, яка мала численні можливості, віками усталений апарат і історичний досвід, та крім того бажала щиро „визволення ісконно руських

¹⁾ М. Хвильовий: „В електричний вік“. Поема. Харків 1921.

²⁾ Є. Плужник: Дні. Харків 1926, ст. 51-52.

³⁾ Там же.

*.) Це виймки з моїх „Споминів“, кілька образів того, що бачив.